תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר נשים

שערי תורת בבל על סוטה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על סוטה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-סוטה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ה. 4
דף ו. 4
דף ז. 4
דף ט. 4
דף י. 4
דף יא. 5
דף יב. 5
דף יב:. 5
דף יד. 5
דף טז. 5
דף טז:. 6
דף יח:. 7
דף כ:. 7
דף כא. 7
דף כא:. 8
דף כב:. 8
דף כג:. 8
דף כד. 8
דף כה. 9
דף כז. 10
דף ל. 10
דף ל:. 11
דף לג. 12
דף לג:. 12
דף לד. 14
דף לד:. 15
דף לז:. 15
דף לח. 15
דף מ:. 15
דף מא. 16
דף מא:. 17
דף מג. 17
דף מג:. 17
דף מה:. 17
דף מו. 18
דף מז. 19
דף מח:. 19
דף מט. 19
דף מט:. 20

דף ה.

(ה א תוספות) **ד"ה כל וכו' מצינו באגדה וכו'**.—כ"ה בפר"א סוף פל"ג.

שם **ד"ה אדם וכו' כ"ה סלעים שהוא רביעית הלוג**.—עי' הגהות רעק"א ובשו"ת חוט השני סי' צז, ונעלמה מהם גירסת הערוך (ע' רבע) "כ"ה כספים" (במקום סלעים), וכספים אלו הם ערביים, שקמ"ד מהם הם מאה דינרי צורי, וכ"ש בעירובין כ"ט א (ע"ש).

דף ו.

(ו א רש"י) **ד"ה רב ששת וכו' באותה מיתה לחוד**.—משמע דלרבנן אינה מתה באותה מיתה. אבל ממשנה דלקמן (כ ע"א) לא נראה כן, אלא בין לרבי ובין לרבנן מתה באותה מיתה, ואיכא בינייהו דלרבנן אין הזכות תולה יותר מג' שנים, ולרבי תולה לעולם.

דף ז:

(ז ב) **ורמינהו כדרך שמאיימין וכו' כך מאיימין וכו'**.—רומיא זו אינה מובנת, וכי אין באפשרי שיאיימו עליה מתחלה על ב' פנים, שאם טמאה היא לא תשתה ואם טהורה היא שתשתה, שלא תירא לשתות את המים ותשקר לומר טמאה אני וכפי' רש"י, וכן משמע בספרי נשא פיסקא יב, דתני שם: "בתחלה מודיעה כחה של מים וכו' דומים לסם יבש וכו' אם טהורה את שתי ואל תמנעי ואם טמאה את וכו'". וכן משמע נמי בירושלמי דפרקין ה"ד. ואם תאמר דהכא רמינן לה משום דמשנתנו לא שנתה אלא איום אחד בלבד, הא מצינו פעמים הרבה, שהברייתות מוסיפות על המשנה דברים שלא נשנו בה.

דף ט:

(ט סע"ב רש"י) **ד"ה דברים וכו' מכל אשר יעשה מגפן היין**.—צ"ל: מכל אשר יצא מגפן היין (שופ' יג יד).

דף י.

(יו"ד א רש"י) **ד"ה צדקיה בעיניו לא ידענא מנלן וכו'**.—מצאתי בפירוש אחד (שלא נודע שם מחברו) על פר"א פנ"ג שכתב שדרשו כן ממלת "עיני", שהיא מיותרת, דסגי למיכתב 'ואת צדקיהו עור' ע"כ. ואינו מוכרח דאי הוה כתיב הכי הוה אמינא, שרק עינו אחת עור, לכך כתב "עיני" להודיע שעור שתי עיניו.

(יו"ד סע"א רש"י) **ד"ה יתומה וכו' שמשנת ששים של יעקב כלו שנותיו של שם וכו'**. —בהגהות רעק"א הגיה "חמשים" במקום "ששים", והטעם שכן החשבון עולה. אבל אין צורך להגיה, דרש"י היה מתכוין לומר, שבכל אופן כלו שנותיו של שם לכל היותר בשנת ששים ליעקב, שאפי' נניח שבכל אחד ואחד מן העשרה דורות שמארפכשד עד יעקב נבלעה שנה אחת, מ"מ בשנת ששים של יעקב כבר כלו שנותיו של שם.

דף יא.

(יא א) **לו דכתיב ויקרא לו וכו'**.—לא הביאו את הכתוב "ויקרא לו א־ל" (בר' לג כ) משום דבעינן לאתויי משם המיוחד, כמו באחרים. ולא הביאו נמי המקרא המוקדם "ויאמר לו ה' שלום" (שופ' ו כג) משום דהתם מוסב "לו" אגדעון.

דף יב.

(יב א) **ואהרן ומרים מרקדין לפניה**.—כפי הנודע לא היה לאהרן אלא שתי שנים ומחצה בזמן ההוא. ומצאנו ברמב"ן שכתב (שמ' ב א): "ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן ה' שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו".

דף יב:

(יב ב) **וכן אתה מוצא בשיני רשעים וכו'**.—עי' רש"י דפירש זה על עוג מלך הבשן, שכ"ה בברכות שם, וא"כ ה"ל למימר "רשע" בלשון יחיד. אבל מצינו באותיות דר"ע אות שי"ן, "שעתידין שיניהם של אוכליהם של ישראל להיות יוצאין מפיהם עשרים ושתים אמות", והוא ט"ס וצ"ל: עשרים וארבע אמות, וכ"ה בתנא דבי אליהו רבה פכ"ו (ע"ש).

דף יד.

(יד א תוספות) **ד"ה מפני וכו' מדרש אגדה וכו'**.—אגדה זו נמצאת בפר"א פמ"ה (ע"ש).

דף טז.

(טז א) **בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא וכו'**.—מדלא הוסיפו הכא יבמה נמי, דהתורה אמרה "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת" (דב' כה ו), והלכה אומרת (יבמות כד א ומ' ע"א) שהאח המייבם הוא שיורש את נכסי אחיו ולא הבכור אשר תלד, מזה מוכח כדעת רמב"ן בפה"ת שם, שמה שדרשו בספרי שם (וכן ביבמות כד א) "והיה הבכור מכאן שמצוה בגדול ליבם אשר תלד פרט לאיילונית ולא ימחה שמו

פרט לסריס" אינו אלא אסמכתא בעלמא[1], ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, אבל ברור שאין פשטות המקרא כפי דרך האמת[2], שרמז עליו הרמב"ן שם, שאין לנו עסק בנסתרות. אבל הוא כפשוטו ממש, שבכור זה שתלד אשת המת מאחיו שייבמה הוא יירש נחלת אחי אביו המת[3].

והיה המנהג, שהמייבם אחר שייבם את אשת המת היה יורד לנחלת אחיו ומחזיק בנכסיו עד אשר תלד אשתו את הבן הבכור. ומשום שע"י מנהג זה היו האחים רגילים לבוא לידי מצה ומריבה עם האח המייבם, שהחזיק בנכסי המת, באמרם: מפני מה אתה מחזיק בנכסים הללו? שמא תמות היבמה בטרם תלד בנים, או שמא תלד נקבות, וגם אם תלד בן תחילה שמא ימות בהיותו קטן בטרם יזכה בנכסים. ובכל האופנים הללו היה קשה לאחים להוציא את נכסי המת מידי האח המייבם, שכבר החזיק בהם כשלו כמה שנים. ולמען הרבות שלום בין האחים, עוד לפנים בישראל תיקנו הסופרים, שבכל אופן יירש המייבם את נכסי המת לעולם. ויש יכולת לחכמים לתקן כן בדבר של ממון ולהוציא נחלה ממי שראוי ליירש בדין תורה ולתתה לאחר, וכדאיתא ביבמות (פט ב) מהטעם, שהפקר ב"ד הפקר. וכעין זה הוא מה שתיקנו שהבעל יורש את אשתו[4], ושתיהן מתקנות ישנות קדמוניות, ולא נודע מי תיקן אותן ומתי תיקנו אותן עד שיש סוברים, שירושת היבם וכן ירושת הבעל הן מן התורה.

דף טז:

(טז רע"ב) **מיעט שיער שבתוך החוטם**.—לפי מה דתני בתוספתא נגעים פ"ח ה"ד וספרא פ' מצורע [נגעים פ"ב ה], שאינו מגלח ריסי עיניו, היה יכול לומר כאן: מיעט שיער שבריסי עיניו.

(טז ב) **הקדים עפר למים פסול וכו'**.—ברייתא היא בתוס' פרה פ"ה ה"ג [כמו שציינו במסורת הש"ס] לענין אפר פרה, ודלא כרש"י שפירש לענין סוטה.

(טז סע"ב) **שתהא חיותן בכלי**.—עי' מ"ש ע"ז בפסחים לד ב.

[1] אבל מה שדרשו עוד שם "יקום על שם אחיו לנחלה אתה אומר לנחלה או אינו אלא לשם יוסף קורין אותו יוסף, יוחנן קורין אותו יוחנן, נאמר כאן יקום על שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן לנחלה". וע"ז אמר רבא (שם): "אע"ג דבכל התורה כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו הכא אתאי ג"ש אפיקתיה מפשטיה לגמרי". אין זה שייך כאן, דהתם הענין הוא, שאין דרשה זו לפי פשט המלות, ומ"מ הוא הפשט האמיתי לפי תוכן המאמר וההגיון, וזה יתבאר עוד למטה.

[2] שהוא כפי דרך המקובלים בסוד הגלגול.

[3] וכן יאמר יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ספר ד' פ"ח אות כ"ג): והבן אשר תלד יקרא בשם המת למען יירש אותו בהיותו לאיש.

[4] וכ"כ הרמב"ם (הל' נחלות פ"א ה"ח): והבעל יורש את כל נכסי אשתו מדברי סופרים.

(טז ב רש"י) **ד"ה הקדים וכו' ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת דבעינן כסדר וכו'**.—פי' דאע"ג דמסקינן במנחות (יט א) דכ"מ דכתיב תורה אינו מעכב אא"כ יש חוקה עמה, הא אמרינן התם דאע"ג דלא כתיב חוקה בנזיר, כיון דכתיב ביה כן יעשה כמאן דכתיב ביה חוקה דמי. ולפ"ז בסוטה נמי הא כתיב בה "ועשה לה", וכאילו כתיב בה חוקה היא. ומן הטעם הזה איתא נמי לקמן (יז ב): כתבה קודם שתקבל עליה שבועה פסולה שנאמר והשביע ואח"כ וכתב (וע"ש בתוס' ד"ה קודם).

דף יח:

(יח סע"ב) **א"ר יהודה מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין**.—עי' רש"י. והנה מבואר בשקלים רפ"ה, דנחוניא חופר שיחין היה בזמן הבית (ועי' ב"ק נ ע"א, שהיה בזמנו של ר' חנינא בן דוסא), ותמוה איך העיד זקן זה בפני ר' יהודה, שהיה צעיר הרבה ממנו והיה תלמידו של ר"ע, ור"ע תלמידם של ר' אליעזר ור' יהושע, וקרוב שלא ראו זה את זה (וכבר העיר ע"ז בהגהות הר"י יעב"ץ).
שוב מצאתי נוסח אחר בירושלמי סוף פרקין: א"ר יהודה העיד נחמיה איש שיחין את ר"ע וכו'. ושיחין הוא שם כפר (עי' כתובות קיא ב וב"מ עד א), ובלי ספק, שהעיקר כנוסח הירושלמי. והנה בבבלי לא נזכר בשום מקום "נחמיה איש שיחין", רק בירושלמי ובמדרש.

דף כ:

(כ ע"ב תוספות) **ד"ה הא מני וכו' דאשכחן הכי בספרי ובירושלמי דסבר ר"ע זכות תולה וכו'**.—אין פירושם בירושלמי מחוור, כי מה שאמר ר"ע בירושלמי "אינו אומר מנחת זכרון אלא לטובה" עניינו, שאם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע, שכן מסיים עלה בתוספתא סופ"א "שנאמר ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע", וגם בספרי נשא פיס' ח' מסיים בדברי ר"ע "שנאמר לא נטמאה האשה" (פי' וסמיך על סוף המקרא, וכמו שהגיה בהגהות הגר"א שם), וא"כ אין זה ענין כל עיקר לזכות התולה לזו שנטמאה.

דף כא.

(כא רע"א) **דכתיב כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום וכו'**.—יש לעיין למה לא הביאו את המקרא המוקדם "על שלשה פשעי דמשק".

דף כא:

(כא סע"ב) **זה המיקל לעצמו ומחמיר לאחרים**.—פי' שהוא נוהג כן תמיד בכל דבר ודבר. אבל יש פרטים, שמותר להקל בהן לעצמו ולהחמיר לאחרים, כעין הא דאיתא בפסחים (נא א וב'), וכגון אלו שאמרו עליהן "הלכה ואין מורין כן" (עי' שבת יב ב וביצה כח ב), וכן הערמה בדרבנן (שבת קלט ב), ועי' נדה (יז א): ת"ח מאפיל בכסותו ומשמש.

דף כב:

(כב רע"ב) **ועד כמה עד ארבעין שנין**.—פי' עד כמה נקרא "אינו ראוי להוראה", והוא מלמטה למעלה. אבל רש"י פירש: ועד כמה הוי ראוי להוראה, וא"כ הוא מלמעלה למטה, וזה דחוק.

דף כג:

(כג ב תוספות) **ד"ה מה בין וכו' ונעטף ומספר ואין האשה נעטפת ומספרת**.—צ"ל: ונעטף ואינו מספר. פי' "נעטף" כשהוא אבל, אבל האשה אינה חייבת בעטיפת הראש כשהיא אבילה, כדאיתא בפרק "אנדרוגינוס", בכורים פ"ד (הנמצא במשניות שבתלמוד): "ומתעטף ומסתפר כאנשים" (וזה מוסב על אנדרוגינס). וזה מובא בה"ג הל' יבמות בלשון זה: "ומתעטף באבלות ואינו מספר"[5]. ומוכח שדעת ה"ג, שהאשה אינה חייבת בעטיפת הראש כשהיא אבילה. ודין זה לא כתבוהו הפוסקים. והיה נראה שדין זה אינו באבל אלא במצורע, שהמצורע חייב בעטיפת הראש והמצורעת פטורה, כ"ש הרמב"ם (הל' טומאת צרעת פ"י ה"ט). ועי' בהגהות רש"ש כאן.
וענין "אינו מספר" יש לפרש בב' פנים, שהאיש אסור בהקפת הראש והאשה מותרת, או שהאיש אסור לספר בל' יום של ימי אבלו והאשה מותרת, והיינו כדעת הרי"ף במו"ק פ"ג (רמז אלף רכ"א) כפי גירסתו ביבמות (מג א) ושכן היא באבל רבתי (עי' טור יו"ד סי' ש"צ). וכן משמע לי שאשה אבילה אינה חייבת בעטיפת הראש וכדעת ה"ג דלעיל מיבמות (קטז ב): אמרי לה ספדי בעלך קרעי מאניך סתרי מזייך.

דף כד.

(כד א משנה) **חוץ מן הקטן**.—דעת התוס' (לקמן כו ב ד"ה אבל), דאף קטן שהוא בן ט' שנים ויום אחד אין מקנין ומשקין על ידו אף שהוא אוסרה על בעלה. אבל הרמב"ם

[5] וכ"ה בהלכות פסוקות הל' עריות עמ' 115־116.

(בפיה"מ כאן ובהל' סוטה פ"א ה"ו) סבור, שדוקא מקטן פחות מבן ט' שנים ויום אחד אין מקנין על ידו, אבל מקנין ומשקין על ידי קטן בן ט' שנים ויום אחד. ולא מצאו כל אנשי חיל את המקור, שממנו שאב הרמב"ם דין זה. ואנחנו מצאנו אותו בספרי זוטא (ילקוט נשא רמז תש"ח): "תחת אישך לרבות בן ט' שנים ויום אחד שמקנין אותה ומשקין מתחת ידו".

דף כה.

(כה סע"א) **ומסתברא כמ"ד אינו מחול וכו'**.—מהא ד"אמר ר' חנינא מסורא לא לימא לה איניש לאיתתיה בזמן הזה אל תסתרי בהדי פלוני וכו' ואסר לה עליה איסורא דלעלם" (לעיל ב ב) מוכח דסבר נמי, שלאחר סתירה אינו יכול למחול עוד.

ודע שבירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ו [כו ע"ב][6] עלה דבעל שמחל על קינויו קינויו מחול פרכינן: ולא מתניתא היא ושבעלה אינו רוצה להשקותה (היינו מה ששנינו לעיל כד א "אמר בעלה איני משקה ושבעלה בא עליה בדרך נוטלות כתובתן ואינן שותות", וכן לעיל כב ב "ואלו שמנחותיהן נשרפות וכו' ושבעלה אינו רוצה להשקותה")? סברין מימר עד שלא נכתבה המגילה, אתא מימר ואפילו משנכתבה המגילה ובשלא נמחקה המגילה אבל אם נמחקה המגילה לא בדא (פי' דבאופן זה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה, כלעיל כ ע"א). ויוצא מזה שלשיטת הירושלמי הא דבעל שמחל על קינויו קינויו מחול אינו אלא לענין השקאת האשה בלבד אבל לא לענין שתהא מותרת לבעלה, כשיטת הבבלי כאן.

ומ"מ לענין הדין נראה שאין מחלוקת בין שני התלמודים, דהכל מודים, שלאחר סתירה שוב אין הבעל יכול למחול כדי להתירה לו מהראייה שהביאו בתלמודנו מברייתא (ונמצאת גם בירוש' פ"א ה"ג), דאמרו לו לר' יוסי שאין לסוטה היתר. וה"נ הכל מודים שלאחר שנכתבה המגילה וקודם שנמחקה יכול הבעל למחול לה כדי שלא להשקותה, אבל היא אסורה עליו לעולם ויוציא ויתן כתובה, והיא משנה שלימה, שהעתקתיה לעיל. ונראה דהא דאמרינן הכא "ומסתברא כמ"ד אינו מחול", ולא אמרינן בהדיא 'תניא כמ"ד אינו מחול ותיובתא דמ"ד אף לאחר סתירה מחול', היינו משום דאפשר לומר דמ"ד כאן "אף לאחר סתירה מחול" לא לענין היתר האשה לבעלה אמרה, אלא לענין שאינו צריך עוד להשקותה, וגם אם יתחרט אח"כ ושוב ירצה להשקותה אינו יכול אלא יוציא ויתן כתובה ואסורה עליו עולמית. ובאופן זה לא יקשה עליו מברייתא זו.

[6] ואותה סוגיא ישנה גם במסכתא דידן פ"ד ה"ג [יט ע"ג], אלא שסוף הענין נשמט שם לפנינו לגמרי (ע"ש).

וניחא נמי בזה מה שכללו בפסחים (עד ב): בכל התורה כולה רב אחא לחומרא ורבינא לקולא והלכה כרבינא לקולא בר מג' דברים שרב אחא לקולא ורבינא לחומרא והלכתא כרב אחא לקולא, ולא הוציאו שם מאותו כלל הא דהכא, שהלכה כמ"ד לחומרא, והיינו נמי משום דאפשר דרב אחא ורבינא לא פליגי הכא כל עיקר. אלא דמר אמר חדא ומר אמר הדא ולא פליגי. ולפי דברינו יש ליישב נמי דברי התוס' (סנה' פח א ד"ה קנויו), שהיה נראה שנעלמה מהם סוגיא דהכא (ועי' מ"ש שם).

דף כז.

(כז א תוספות) **ד"ה אליבא וכו' ותקשי למ"ד סמוך לוסתה ונראה וכו'**.—וכעין זה כתב הרמב"ן בפ"א דמכות (מובא בשו"ת רלב"ח סי' קיב), ד"כל דבר שהוא רחוק שייך לומר שאי אפשר". אבל כאן אין צורך בזה, דאפשר שלד"ה אשה מתעברת בתוך ימי נדתה, אלא דפליגי במידי דהיתרא, דלמר מתעברת סמוך לוסתה ולמר סמוך לטבילתה.

שם **ד"ה איש וכו' לאו ממש דאורייתא וכו' כדאמרינן וכו' מכאן סמכו חכמים וכו'**.—עי' מ"ש ביבמות (מח ב). והנה מה שהביאו התוס' כאן ראייה מלשון "סמכו חכמים", אף שעפ"ר במקום שאמרו כלשון הזה הוא מדרבנן, מ"מ יש גם יוצאים מן הכלל, כמו בגטין (מט ב): וסומכין על מה שכתוב בתורה מיטב שדהו וכו', ועוד בספרא פרשת בהר [פרק ד' ה]: הן לא נזרע וכו' א"ר עקיבא מכאן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורין בשביעית. והא דנזיקין גובין מעידית ואיסור ספחים בשביעית לר"ע הן מן התורה ממש. ושוב מצאנו בירושלמי גיטין פ"ה ה"א, דברייתא דגיטין אתיא כר"ע דסבר דנזיקין ששמין בעידית אינו מן התורה אלא מן התקנה (ע"ש).

דף ל.

(ל ע"א) **ר"א דתניא רא"א שלשתן שוין וכו'**.—עי' [הגהות הב"ח ו]רש"ש, דמשנה היא בטהרות פ"ב מ"ז בשינויים קטנים, ושם מוכח דת"ק החולק על ר"א סבר, דאף תרומה טהורה אם לא נעשתה על טהרת הקדש הרי היא מטמאה את הקדש לעשותו שני, שטהרתה של תרומה טומאה היא אצל הקדש, וזה בפי' הר"ש ורע"ב ואליהו רבה שם. אבל הרמב"ם שם פירש כעין פי' רש"י דהכא, והוא דחוק מאד, ואין הלשון סובלתו (ע"ש).

ודע דר"א דחלה דלמטה כאן הוא ר' אליעזר בן הורקנוס, כדמוכח בתוס' חלה פ"א ה"י, דתני התם: אמרו לפני ר' ישמעאל משום ר' אליעזר, שחלה ניטלת מן הטהור על הטמא.

ועוד בירושלמי שם ספ"ב מובא עלה הא דתני בתרומות ספ"ג, דאמר ר' אלעאי בשם ר' אליעזר תורמין מן הטהור על הטמא בלח (ע"ש). וידוע שר' אלעאי הוא תלמידו של ר"א בן הורקנוס. ולפ"ז יתבאר כי ר"א דטהרות המוקדם כאן הוא ר' אלעזר בן שמוע, ואיחרו כאן להביא ר"א בן הורקנוס אחר ר"א בן שמוע, משום דעלה דחלה שקלינן וטרינן עלה בתלמודא כאן. אלא שיש לעיין באליהו רבה בטהרות שם, שמדבריו יוצא דר"א דשם הוא ר' אליעזר חבירו של ר' יהושע.

דף ל:

(ל רע"ב) **אידי ואידי בעיסה ראשונה וכו' מאי לאו בהא קמיפלגי וכו'**.—עי' ר"ש תרומות פ"ב מ"א, שהקשה על פירש"י כאן, וסיים דכולה סוגיא דסוטה דבמאי קמיפלגי אההיא דתני כביצה ואההיא דתני פחות מכביצה ע"כ. ולפ"ז ה"פ כאן, שלמשנה שני עושה שלישי בחולין לפיכך כביצה אסור, שהיא תטמא את העיסה שהיא כדי חלה שתעשה שלישי, אבל פחות מכביצה אינה מטמאה אחרים; ולברייתא אין שני עושה שלישי בחולין לפיכך אפי' כביצה מותר. ורב מרי תירץ דלכ"ע אין שני עושה שלישי בחולין, אלא שלמשנה חולין הטבולין לחלה כחלה דמי ויש בהן שלישי, לכך כביצה אסור שהיא תטמא החלה. ועוד מתרץ רב מרי באופן אחר, דלכ"ע חולין הטבולין לחלה כחולין הן ואין בהן שלישי, אלא שלמשנה אסור לטמא חולין שבא"י לכך כביצה אסור, אבל פחות מכביצה אף שמקבלת טומאה אין חוששין לה, שאינה אוכל חשוב בשיעור קטן כזה; ולברייתא מותר לטמא חולין שבא"י, לכך מותר אפי' כביצה. ורבנן דפליגי על ר"א סברי דחולין הטבולין לחלה כחולין הן, ואין שני עושה שלישי בחולין, וגם מותר לגרום טומאה לחולין שבא"י, ומ"מ אין תקנה להפריש מן העיסה הטהורה על הטמאה ע"י העיסה שבאמצע, דחוששין שמא תגע החלה עצמה בעיסה הטמאה. וכפירוש זה נראה בשנות אליהו שם.

אבל הרמב"ם (בפיה"מ שם ובהל' ביכורים פ"ז הי"ב) אף שפירש גם הוא באופן כזה מ"מ לא היה נראה לו לפרש, דלמ"ד אסור לטמא חולין שבא"י היינו דווקא עד כביצה, שהוא שיעור חשוב, אבל פחות מכביצה מותר לטַמֵא, לכך פירש שבין העיסה הטהורה ובין הטמאה נותן באמצע כביצה או פחות מכביצה מן הטמאה ועוד נותן באמצע כדי חלת שתי העיסות, אלא שאין החלה נוגעת אלא בעיסה הטהורה. והטעם שנותן את החלה באמצע ולא מבחוץ סמוכה לטהורה הוא כדי שתהא החלה סמוכה גם לעיסה הטמאה

ככל האפשר[7], ואח"כ הוא מפריש את החלה וקורא לה שם, כ"ש ברדב"ז על הרמב"ם שם. ומ"מ העיקר כפירוש הראשון שכתבנו.

(שם רש"י) **ד"ה מאי לאו וכו' ואשתכח דספינן ליה לכהן חלה טמאה בחזקת טהורה.**— אין דבריו מובנים לנו, דמאחר שסבר שני עושה שלישי בחולין הרי הכל יודעים, דחלה טמאה היא.

דף לג.

(לג א) **דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא.**—עי' ערך מלין ע' אנטיוכוס, שמגיה "לאגחא קרבא באנטיוכוס", והוא היה בן קלאופטרא מלכת מצרים, אבל המלחמה היתה בא"י. [בכ"י מינכן: באנטוכיא.]

דף לג:

(לג ב) **הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך ד"ר יהודה וכו'**.—כל הסוגיא לפירש"י ותוס' נפלאה מאד, שהרי העולה מכאן הוא, דגלגל סמוכה לשכם ורחוקה מן הירדן, וזה מוכחש מן הכתובים[8] וסותר את המציאות, דגלגל שבו מלו ישראל סמוכה לירדן, אבל שכם רחוקה מן הירדן[9]. וגם מה שנראה מפירש"י דסמוך לשפת הירדן היא ארץ החוי וגם דשכם היא מארץ החוי הוא סותר דברי ר' יהודה שאומר בפשיטות, דגלגל ושכם הן בארץ הכנעני[10]. וראיתי בקרבן עדה על הירושלמי בפרקין, שמשבש נוסחא שלנו בבבלי וירושלמי ומתקן כפי הנוסח שהעתיק רש"י בפיה"ת (דב' יא ל) בדברי ר' יהודה "מול הגלגל רחוק מן הגלגל" ובדברי ר"א נראה שפירש גם הוא כרש"י "בארץ הכנעני והלא ארץ חוי היא" דשכם היא ארץ חוי, וא"כ אי אפשר שיהיו הר גריזים והר עיבל שבין הכותים. "היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין", היינו דשכם היא בין ההרים, וגם מזה מוכרח שאינן אלו שבין הכותים. "מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל" פי' דגלגל סמוכה לירדן ושכם רחוקה מן הירדן יותר משמים מיל (עי' לקמן לו א), ומוכח שאין אלו שבין הכותיים. וכעין זה כתב בהגהות הרש"ש כאן. וקשה מאד לשבש הנוסח בשלשה מקומות: בבלי וירושלמי וספרי ראה פיס' נו.

[7] ובתוס' חדשים (חלה שם) לא עמד על דעתו של הרמב"ם בזה, ולכך הוקשו לו דבריו (ע"ש).
[8] במ' לד טו, יהושע ה ט, ש"ב יט טז, מא.
[9] עי' ס' תבואות הארץ פ"ג, הוצאת ירושלם תר"ס, עמ' קיג וקנ"ה.
[10] ועי' רמב"ן בפ' לך לך (יב ו) שכתב: "הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן, שבאו שם בתחילת ביאתם לארץ". וכפי שאנו רואים הרי זה סותר את המציאות.

לכן נראה לקיים הנוסח שלפנינו, אלא שנאמר דתרתי גלגל הוו, דגלגל שבפ' ראה אינה אותה גלגל שבס' יהושע, שהרי עדיין לא נקרא שם גלגל זה עד ימי יהושע, אחרי שעברו ישראל את הירדן ונמולו במקום זה. ואותה גלגל שביהושע סמוכה לירדן היתה, אבל אותה גלגל שבימי משה שבפר' ראה היתה סמוכה לשכם ורחוקה מן הירדן. וגלגל זאת היתה ידועה גם בימי חז"ל, שהיא סמוכה לשכם. וז"ל ראב"ע בפר' ראה שם: "מול הגלגל ע"פ נבואה כמו וירדוף עד דן או שני מקומות". וכפי דעתנו העיקר כפירושו האחרון[11]. והנה דעת ר' יהודה, שאין המקרא יוצא מידי פשוטו שהר גריזים והר עיבל הם הם ההרים המכונים בשמות הללו אצל עיר שכם שבין הכותיים והרי הם סמוכים לאותה גלגל שאצל שכם, ושם היא ארץ מישור והיא ארץ הכנעני ככתוב "וישב הכנעני בקרב אפרים" (יהושע טז י), ושכם מהר אפרים היא ככתוב "ואת מגרשיה בהר אפרים" (יהושע כא כא). והא דכתיב "שכם בן חמור החוי נשיא הארץ" (בר' לד ג) ענייני שנשיא הארץ בעצמו היה חוי[12], שכן היה המנהג בזמנם להמליך עליהם איש מארץ אחרת ומעם אחר כמו שמצינו במלכי אדום (בר' פל"ו), אבל העם היושב בשכם וסביבותיה כנעניים היו, כמו שנראה מהכתובים (בר' יב ו ול"ד ל), וכ"כ רמב"ן בפיה"ת (בר' יב ו): "ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה, אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה שבאו שם בתחלת ביאתם לארץ"[13]. אבל לר"א דאמר "בעבר הירדן סמוך לירדן" היה קשה לו "בארץ הכנעני ארץ חוי היא", שהרי סמוך לגלגל של יהושע שהיא אצל הירדן היא ארץ החוי, שהרי הגבעונים מן החוי הם

[11] וראיית ראב"ע לפי' ראשון מדכתיב "וירדוף עד דן" ג"כ אינה מוכחת, שנראים הדברים, שגם בזמנו של אברהם אבינו היתה בא"י עיר ששמה דן על שם ע"ז שנקראה כן, וכ"ש בשבת (סז ב): אין דן אלא לשון ע"ז שנא' הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן. וז"ל ס' תבואות הארץ (פ"ב עמ' עד ופ"ג עמ' רלט): למזרח צור כפר באניאס וסמוך לו מערת פמיס או באניאס, שנקראה כן על שם אליל אחד הנודע אצל היונים פאן או באן, ולמערב פמיס ארבעה מיל היתה עיר דן או ליש, ע"כ. וברור הוא שאותו אליל המכונה פאן או באן, הוא עצמו ע"ז דן שבשבת שם, ועל שם ע"ז זו מכונה הכפר שלמזרח צור באניאס והיינו עיר דן, שהיתה בימי אברהם אבינו, והכי משמע בב"ר פמ"ג, דהכי איתא שם: וירדוף עד דן שם ע"ז היא ומכה מלפניה ומאחריה מכה מלפניה וירדוף עד דן ומכה מאחריה מדן נשמע נחרת סוסיו.

[12] והא דכתיב "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי־עי' ב"ר סופ"ז שאמרו ע"ז: "זו שכם ודאי, אשר לקחתי מיד האמורי זה חמור אבי שכם, וכי אמורי היה אלא חוי בכלל אמורי". ואולי הוא ע"פ מה דאיתא בב"ר פמ"א ובתוס' שבת ספ"ח: "ואין לך בעממין קשה מאמורי כשאדם קשה הן קורין אותו אמורי". וגם זה ע"פ הכתוב בעמוס (ב ט) "ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וגו'". ובזה נבין מה שבמקום הכנעני בפ' שלח (יד מה) כתוב בפ' דברים (א מד) האמורי.

[13] וזה דלא כפירש"י כאן ד"ה בארץ הכנעני שכתב, דשכם חוי הוא. וע"ע בכפתור ופרח פי"א עמ' רסא מדפוס ירושלים, שנבוך בזה אם שכם מארץ הכנעני או החוי.

ככתוב "ויאמרו איש ישראל אל החוי" (יהושע ט ז)[14], ועירי הגבעונים היו קרובות לגלגל של יהושע כמבואר ביהושע (ט טז), שבאותו יום באו בני ישראל לעריהם[15]. ועוד היה קשה לר"א "היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הם יושבים", וזה אמת ומסכים אל המציאות, שכן מצאנו בס' מלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו (ח"ב ספר ד' פי"א אות ב), ש"סביב לירחיו מימין ומשמאל ועל יד הירדן הרבה הרים וגבעות". ועוד היה קשה לר"א "מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל" פי' אותה גלגל שאצל שכם, שהיא רחוקה מן הירדן וכמו שנתבאר. ומסיים עוד בירושלמי שם ובספרי שם: אצל אלוני מורה אין כאן אלוני מורה.

(לג ב רש"י) **ד"ה כדרך שהראה וכו' שעתיד הענן לפסוק במיתת משה וכו'**.—אף שעוד ממיתת אהרן נסתלק הענן הרי חזר בזכות משה כדתני בתוספתא פי"א וספרי פ' נצבים ותענית (ט א). ופלא על מהרש"א בח"א כאן, שרמז על אותו ענין דתענית ולא השגיח בסוף הענין שם. וע"ע מ"ש בשפתי חכמים בשם חזקוני על דברי רש"י (במ' כ ב), שגם מהם נתעלם הענין הנ"ל.

דף לד.

(לד א) **הוי אומר מים קלים א"כ באים מים ושוטפין אותם וכו'**.—לפירש"י אינו מובן, מה זו שאלה דהא י"ל כמו שנעשו להם נסים (עי' לקמן לו א) ה"נ לא שטפו אותם המים ע"פ נס, אבל כפי מה שמצאנו בתוס' פ"ח וכן בירושלמי בפרקין דליתא "א"כ באים מים ושוטפין אותם" יש לפרש כפשוטם של דברים, דשטף המים קל לרוץ הרבה יותר מרגלי אדם, לפיכך במשך הזמן שעברו בני ישראל י"ב מילין עלו המים בגובה הרבה יותר מי"ב מילין עד שגבהו מאד מאד. ועי' לקמן ע"ב תוס' ד"ה מר, דמשמע מדבריהם, שגם הם פירשו כן. לכן נראה דגם בתלמודנו עיקר הגירסא כמו בתוספתא וירושלמי, אלא שהמעתיקים הוסיפו בתלמוד המלות "א"כ באים מים ושוטפין אותן" ע"פ פירש"י כאן, וכל יתר כנטול דמי.

שם **א"ר יהודה אבא חלפתא וכו'**.—בהגהות הגרי"ב הגיה כאן: א"ר יוסי, וטעמו משום דר' חלפתא הוא אבי ר' יוסי, אבל אין זה נכון, שהרי מפורש באותו ענין בירושלמי כאן:

[14] והא דכתיב "והגבעונים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמורי" (ש"ב כא ב) היינו ע"פ מ"ש למעלה בשם ב"ר דחוי בכלל אמורי. אבל מצאנו בירוש' קידושין פ"ד ה"א: ויאמר איש ישראל אל החוי וכי חוי היה אלא שעשה מעשה חוי (פי' נחש) וכו'. אבל אין זה אלא דרשה בעלמא.

[15] והא דכתיב "והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן" (במ' יג כט), "והכנעני יושב בעמק" (שם כה) "והכנעני יושב בהר" היינו בעבר הירדן מזרחה כמו שנראה מן הענין שם.

ר' יהודה בן אלעאי אומר אבא חלפתא, ולפ"ז כינהו ר' יהודה בתאר "אבא" לכבודו, וכעין זה בתוס' פ"ח ה"ו: ר' יהודה אומר רבי[16] חלפתא וכו'.

דף לד:

(לד ב) **ואנו לא עלתה בידינו אלא אחד סתור וכו' נחבי וכו'**.—כעין דרשות הללו מצאנו עוד במדרש תנחומא (האזינו ז) על שמוע בן זכור, שפט בן חורי, יגאל בן יוסף, פלטי בן רפוא, גדי בן סוסי ועמיאל בן גמלי. ורק על השם האחרון, גאואל בן מכי, נשמטה הדרשה עליו, והמבין מדעתו יכול להוסיפה.

דף לז:

(לז רע"ב תוספות) **ד"ה ר"ש וכו' אמאי י"ב ושמא וכו'**.—בקרבן עדה על הירושלמי כאן כתב שהם כנגד י"ב ארורים שבפרשה.

דף לח.

(לח א רש"י) **ד"ה או אינו וכו' שאין הצבור צריכין להסב פניהם לצד הכהנים**.—מה שלא פירש רש"י להיפך, שאין הכהנים צריכים להסב פניהם כלפי העם אלא שיהיו פניהם כנגד הארון[17] טעמו דאי הכי איפכא מיבעי ליה 'או אינו אלא עורף כנגד פנים'. אבל באמת בספרי נשא פיס' ל"ט הנוסח כך: אתה אומר פנים כנגד פנים או מול כנגד פנים", וכעין זה בבמדב"ר (פי"א י'): "או עורף מול פנים", ולפ"ז א"א לפרש כפירש"י. שוב מצאתי בפ"ח א"ח סי' קכח אות י"ד, שתמה בזה על פירש"י (ע"ש). וברקח סי' שכג: "כה תברכו פנים אל פנים פנים כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה" משמע נמי שלא כפירש"י.

דף מ:

(מ רע"ב תוספות) **ד"ה וכל כך וכו' ושמא היו עונין וכו'**.—זה דוחק גדול כמובן. ונראה שרק בוידוי כה"ג ובשעת הגורל כשמזכיר את שם ה' היו העומדים אומרים בשכמל"ו, שבאלה אין העם חייבים לשמוע את סוף הדברים מפי כה"ג; אבל בברכת כהנים, שחייבים הצבור להאזין כל הברכה עד סופה, או לומר פסוקים מעין ברכתם (עי' לעיל בע"א), לא היו אומרים בשכמל"ו אחר הזכרת כל שם ושם כל עיקר. וכן משמע בפסקי

[16] [ובתוספתא כתב יד ארפורט: אבא].
[17] ועי' לקמן מ ע"א שדרשו ע"פ זה: "לעולם תהא אימת צבור עליך".

תוס' תמיד אות ל"ה (ע"ש). ומאחר שלא היו אומרים אחר השם בשכמל"ו לא היו אומרים עוד אחר סוף כל ברכה וברכה. וכן נ"ל שבכל ברכות התפלה שהיו אומרים במקדש בשכמל"ו (עי' סוף ברכות ותענית טז ב) היו אומרים כן תיכף אחר הזכרת השם.

דף מא.

(מא א משנה) **כי תכלה לעשר ופרשת המלך וברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה ברכות שכה"ג וכו'**.—מפירש"י (ד"ה ושמע) ומהרע"ב נראה שגירסא אחרת היתה להם והיא: כי תכלה לעשר וברכות וקללות עד שגומר את כל הפרשה ופרשת המלך ברכות וכו'[18]. ולפ"ז משמע שקורא כסדר בלי שום דילוג בינתיים מכי תכלה לעשר עד סוף ברכות וקללות. ומ"ש רש"י "ואח"כ קורא פרשת המלך" - עניינו שאחר שקרא כסדר מן "כי תכלה לעשר" עד ברכות וקללות והן עצמן בכלל, אז חוזר למפרע וקורא פרשת המלך[19]. אבל בסדר המשנה שבירושלמי [ובהוצאת לו] ליתא כלל "ופרשת המלך", וכגירסא זו נמצא גם בלקח טוב (המכונה "פסיקתא זוטרתי") פ' וילך, וכ"ה גירסת הרמב"ם[20] (בפיה"מ כאן ובהל' חגיגה פ"ג ה"ג), אלא משום דתנן "וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי", שמזה מבואר שהיו קורין גם פרשת המלך, לכך פירש הרמב"ם, שהיה קורא כסדר מ"עשר תעשר" ולהלן בלי שום דילוג בינתיים עד שגומר ברכות וקללות, והרי יש בכלל זה גם פרשת המלך.

והנה בתוספתא פ"ז הי"ז הנוסח: "שמע והיה אם שמוע תשמע עשר תעשר וכי תכלה לעשר ופרשת המלך עד שגומר את כולה ודרשות הנדרשות בה וגומר עד סוף כי ה' אלקיכם ההולך עמכם זה השם שנתון בארון". ולפי שיטת הרמב"ם יש להגיה בתוספתא: וכי תכלה לעשר עד שגומר את כולה פרשת משוח מלחמה ודרשות הנדרשות בה וגומר עד סוף וכו' שנתון בארון. ועניין זה, שהיה כתוב כאן בתוספתא כל הפרשה ממשוח מלחמה והדרשות שנדרשות בה במשנתנו רפ"ח, והמעתיק בתוספתא קיצר הדברים ורמז על המשנה. וכל זה ענין אחר הוא לפרש ענין משוח מלחמה.

ודע שיש להסתפק בענין קריאה זו בזמן שלא היה מלך לישראל, כגון בין מלכא למלכא, או בזמן ששלטו הרומיים על ישראל ונציב רומי היה רודה בארץ, מי היה קורא את פרשת המלך. ומצאנו בס' קדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו (ס"ד פ"ח י"ב) שכתב: "מקץ ז'

[18] וכ"כ בהגהות הרש"ש והביא שגם בילקוט פ' וילך כ"ה הנוסח.

[19] ותמוה מ"ש בתוי"ט בשם רש"י, שקורא ברכות וקללות אחר פרשת המלך.

[20] וזה דלא כל"מ שם ותוי"ט כאן שכתבו שהיה לו לרמב"ם גירסא אחרת. וכפי הנודע שעפ"ר נוסח המשנה שברי"ף ורמב"ם הוא כנוסח סדר המשנה שבירושלמי.

שנים, בהתאסף העם לחוג את חג הסוכות בעיר הקדש ולזבוח לה', יעמוד הכהן הגדול על מקום גבוה, אשר משם ישמע קולו לכל העם ויקרא באזניהם את תורת ה'". וברור הוא שמחבר ספר זה כתב ע"פ ראיית עיניו ומשמע אזניו, שכן היה בזמנו שלא היה מלך על ישראל, ונציב רומי שלט עליהם. ומפני שלא מפורש בתורה מי הוא הקורא, לכן היה קורא הגדול שבישראל, שהוא המלך; ובזמן שאין מלך אז קורא הכה"ג, שהוא השני למלך בזמן שיש מלך, כמבואר במשנתנו, ובזמן שאין מלך הכה"ג הוא הגדול שבישראל. ודע שבפי' ר' שלמה בן היתום למו"ק יח ב כתב: "שהיה המלך בא לעזרה וקורא על מגדל עץ מן אלה הדברים עד לעיני כל ישראל כדאיתא בסוטה" ולא מצאתי לו חבר.

דף מא:

(מא ב רש"י) **ד"ה לכילי לשון כלתה נפשי שמתאוה לשתות יין תדיר**.—דברי רש"י תמוהים. ומצאתי בס' תועפות ראם (על ס' יראים סי' רמ"ח) שכתב, דט"ס כאן וצ"ל: שמתאוה לתשועת ה' תדיר. ולפ"ז "כילי" היינו בעל תאוה.

דף מג.

(מג א משנה) **בנה בית חדש ולא חנכו וכו' ואחד הלוקח וכו' נטע כרם ולא חללו וכו' ואחד הלוקח וכו'**.—יש להסתפק בלוקח כרם, שכבר חללו המוכר קודם שקנה אותו זה, אם דין הלוקח כרם זה כדין הקונה בית, שאם חנכו הקונה בשנה ראשונה אינו זז ממקומו, כדתנן למטה, וה"נ זה שקנה הכרם אינו זז ממקומו שנה ראשונה; או שמא מאחר שכבר נתחלל אצל המוכר אין לקונה ממנו שום הנחה וחייב לצאת בצבא.

דף מג:

(מג ב) **מני ראב"י היא**.—פי' ולרבנן "ולא חללו" ממעט את הנוטע כרם בחו"ל, כדאיתא בירושלמי כאן, וה"ה לבית. וה"נ "ולא חנכו" ממעט גזלן וה"ה לכרם.

דף מה:

(מה סע"ב משנה) **שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזון וכו' ובלא לויה**.—כתב התוי"ט שמפירש"י נראה, שלא היה לפניו "בלא מזון" וכן "ובלא לויה", וכן לי' בסדר המשנה שבירושלמי [ובהוצאת לו ובכתב־יד מינכן ובדפוס ראשון]. ובירושלמי שם [כג סע"ד] אמרו, דרבנן דתמן (היינו מבבל) פירשו זה על הנהרג "לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלוייה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה". ורבנן דהכא (היינו מא"י) פירשו על הרוצח,

"שלא בא על ידינו ופטרנוהו ולא הרגנוהו ולא ראינוהו והנחנוהו ועימעמנו על דינו". בין כך ובין כך נראה שאין זה אלא דרש בעלמא. ולרבנן דבבל אם ראו את הנהרג ופטרוהו בלא מזון ובלא לויה אפי' כן מביאים עגלה ערופה, שאין היוצא ממדרש זה מעכב לעגלה ערופה, וכשאמרו "ידינו לא שפכו את הדם הזה" תהיה כוונתם כפשוטם של דברים.

דף מו.

(מו א) **מכל אלה אלה אי אתה מקריב וכו' שנעבדה בהן עבודה**.—נראה דצ"ל כאן: עבירה (במקום "עבודה"); אבל ברישא גרסינן: עבודה, כ"ש רש"י.

שם **מיתיבי עול וכו' וממקום שבאת וכו'**.—עי' בהגהות רש"ש, שהקשה: נימא דרב סבר כמ"ד דון מינה ואוקי באתרה, ובריית אתיא כמ"ד דון מינה ומינה. והנה לפי מ"ש רש"י דלשון "וממקום שבאת" אינו מן הברייתא א"כ י"ל דגם הברייתא כמ"ד דון מינה ואוקי באתרה.

ודע שבחות יאיר סוף סי' ר"ג כתב, שדעת הרמב"ם לפסוק כמ"ד דון מינה ואוקי באתרה בשלשה מקומות, וע"ז הקשה מג' מקומות אחרים, שפסק הרמב"ם כמ"ד דון מינה ומינה והניח בצ"ע. ואנחנו יישבנום בחדושנו על הרמב"ם פ"א ה"ז מהל' פרה אדומה[21] והוא, דמה שהקשה מהל' תמידין פ"ח הי"א עי' מנחות סב ב, דאמר רבינא דכ"ע דון מינה ואוקי באתרה, והיינו טעמא דרבנן שלמיהם ריבויא הוא, ופשוט שהרמב"ם פסק כרבינא דבתרא הוא.

עוד הקשה מהל' אבות הטומאה רפ"ה, וגם זה יישבתי ע"פ מה דאיתא בנדה מג ב, דרב הונא בר נתן דחי לדרב פפא, ואמר דכ"ע דון מינה ומינה, וכפירש"י שם, דאף למ"ד דון מינה ומינה הוא במשהו, ולפ"ז לא נתברר לנו טעמו של ר"א בר"ש דאמר בכעדשה, וצ"ל שמפי השמועה קיבל זה, או שהיה לו איזה טעם נסתר מאתנו. ומאחר שר"א בר"ש אמר מפורש בכעדשה, ולא מצינו מי שחולק עליו בפירוש רק מכללא, נראה לו להרמב"ם לפסוק כר"א בר"ש, אבל לא מטעם דון מינה ומינה.

עוד הקשה מהל' מעשה הקרבנות פט"ז הי"ד (ועי' בל"מ שם). אבל ראה בס' נחל אשכול (על האשכול) ח"ב סי' נב מה שיישב זה בשם ספר מלא הרועים. וע"ע במ"מ ומ"ל מהל' אסורי ביאה פ"ב ה"ז. וע"פ זה יישבתי יפה גם דברי הרמב"ם, שלכאורה הם תמוהים, שפסק כרב יהודה אמר רב, דאף שאר עבודות פוסלות בפרה בלא משיכה. ומ"מ כתב שם, שלמידין שאר עבודות בפרה מעגלה וכאן מבואר דלרב יהודה אמר רב ילפינן שאר

[21] [חדושי הרמב"ם של המחבר זצ"ל עדיין לא באו לידינו. וחבל !]

עבודות בפרה מגופה דפרה ולמאן דיליף שאר עבודות בפרה מעגלה אמרינן ממקום שבאת מה עגלה אין עבודה פוסלת בה עד שתמשוך אף פרה אין שאר עבודות פוסלות בה עד שתמשוך. ואמרנו שדעת הרמב"ם דסוגיא זו היא כמ"ד דון מינה ומינה. אבל לפי הדין, שהוא כמ"ד דון מינה ואוקי באתרה אפי' אם נלמוד שאר עבודות בפרה מעגלה מ"מ אין שאר עבודות בפרה צריכות משיכה, כמו שאין עול עצמו בפרה צריך משיכה. (מו סע"א) **א"ר יוחנן בן שאול מפני מה וכו'**.—צ"ל: ר' יונתן בן שאול וכו'[22].

דף מז.

(מז א משנה) **משרבו הרצחנין בטלה עגלה ערופה**.—טעמו לפי פשוטו נראה שהוא מדכתיב "כי ימצא" פרט למצוי, וכן מבואר בירושלמי רפ"ט: כי ימצא לא בשעה שהן מצויין. ועי' ערך מלין ערך א"י אות ט"ו, שכתב טעם אחר משום ישוב א"י שהנחל אסור לזורעו ואינו מחוור.

דף מח:

(מח ב) **משחרב מקדש ראשון בטלה וכו' וזכוכית לבנה וכו' אף יין קרוש וכו'**.—עי' מ"ש בגטין סח א.

דף מט.

(מט א משנה) **בפולמוס של אספסיינוס וכו' בפולמוס של טיטוס וכו' בפולמוס האחרון וכו'**.—עי' רש"י. וכבר דחו דבריו בצדק בתוס' ב"ק פב ב ד"ה ואסור, וכתבו בפשיטות דטיטוס היה בשעת החורבן, כדאמרינן בהניזקין, ומלכות בית חשמונאי קדמי טובא. וגם מ"ש רש"י כאן בשם סדר עולם "מפולמוס של אספסיינוס עד פולמוס של טיטוס נ"ב שנה" סותר את האמת, שהרי כל ימי אספסיינוס וטיטוס יחד לא היו אלא י"א שנה, כפי המפורסם בתולדות קיסרי רומי. לכך נראה עיקר כנוסח שהביא במאור עינים רפי"ט מילקוט כ"י בשם סדר עולם "מפולמוס של אספסיינוס עד פולמוס של קיטוס נ"ב שנה. מפולמוס של קיטוס עד מלכות בן כוזיבא ט"ז שנה, ומלכות בן כוזיבא ג' שנים ומחצה". וביאור זה תמצא בספר דברי ימי ישראל לגרץ (העתקת ה' שפ"ר ז"ל) ח"ב ספ"ה והוא, דקיטוס היה שר צבא טריינוס קיסר ועשה מלחמה עם בני ישראל אשר ישבו בבבל וארם והרג מהם הרבה מאד וגם החריב את עריהם. ומראשית מלחמת אספסיינוס על

[22] ועי' להלן בדברינו על סה"ד ע' ר' יוחנן בן שאול.

א"י, שהיתה כארבע שנים לפני חורבן הבית, עד סוף ימי טריינוס, שהיו כמ"ח שנה אחר החורבן, הם נ"ב שנה, כשנמנה את שתי השנים הקטועות, דהיינו סוף שנה ראשונה ותחלת שנה אחרונה, במניין שנים הללו. ולפ"ז יש להגיה כאן: בפולמוס של קיטוס (במקום טיטוס) והוא פולמוס שני, ופולמוס האחרון הוא מלחמת אדריינוס קיסר על בן כוזיבא ומצור ביתר וחורבנו. ולפי גירסת סדר עולם הנ"ל היה זה כס"ה שנה אחר החורבן. אבל בירושלמי תענית פ"ד ה"ח [סט ע"א] איתא: "תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה עשת ביתתר לאחר חרבן ביהמ"ק". וכ"ה בסדר עולם פ"ל על בן כוזיבא: נ"ב שנה אחר חורבן הבית היה. וכ"ה בסדר עולם זוטא: ובשנת נ"ב לחורבן הבית חרבה ביתר. ובסדר הקבלה לראב"ד כתב דשנת ע"ג לחורבן הבית חרבה ביתר. ולדעת ה' גרץ (שם) חרבה ביתר כס"ז שנה אחר חורבן הבית.

שם **משמת ר' יוסי קטונתא פסקו חסידים.**—עי' מ"ש ביומא נב ב.

דף מט:

(מט ב) **ונזדעזעה א"י ארבע מאות פרסה.**—ענין הזעזוע הזה יובן מספר קדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו שכתב, כי באותו יום עבר סער גדול בכל א"י והכה את כל פרי העץ ותבואות האדמה ויהי רעב גדול עד אשר היתה איפת שעורים בי"א דרכמונים. והיינו מה שאמרו כאן: ועל אותה שעה שנינו מעשה ובא עומר מגנות צריפין וכו' פי' שנתקלקלו תבואות השדה שסביב ירושלם ע"י הסער, והוכרחו להביא ממרחק. ולפ"ז אין צורך בפירש"י בזה.

שם **ואמר רב יוסף בבבל לשון ארמי למה וכו' או לשון פרסי.**—בהגהות הרי"ב כתב שצ"ל א"ר יוסי. בלי ספק שהוא ע"פ הגירסא שבב"ק פג א. ואנו אומרים להיפך שיש להגיה בב"ק: רב יוסף[23], כי רב יוסף היה בבבל במקום ששלטו הפרסיים, לפיכך לו נאה מאמר זה, אבל ר' יוסי היה בא"י, ועוד שר' יוסי היה בדור שלפני רבי והיו מקדימים אותו לפני רבי.

שם **ולא נשתייר בהן אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא.**—עי' תוס' הרא"ש (נדה ח ב) שהעתיק מאמר זה וסיים בו: אני למדתי תורה ובן אחי אבא למד חכמת יוונית. נראה שכן היה לפני הרא"ש כאן.

[23] כנוס' שלפנינו כאן, וכן העתיקו התוס' בב"ק צ ע"ב ד"ה לסוריא. שוב מצאנו בד"ס ב"ק שם, שבכ"י שם הנוסח: אמר רב יוסף, ועי' מ"ש בהערה ק'.